Gemeente Amsterdam

Archeologisch bureauonderzoek

Bestemmingsplangebied Weespertrekvaart-Oost

BO 18-084 Amsterdam 2018
Monumenten en Archeologie

Inhoud

Inhoud 3
Samenvatting 4
Inleiding 5
1 Basisgegevens 6
2 Wet- en regelgeving 7
2.1 Algemeen 7
2.2 Rijk 7
2.3 Provincie Noord-Holland 7
2.4 Gemeente Amsterdam 8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 8
3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie 10
3.1 Geomorfologie en bodem algemeen 10
3.2 Historie algemeen 10
3.3 Historisch-topografische inventarisatie 11
3.3.1 Ontginningen 11
3.3.2 Groot Duivendrechtsepolder 12
3.3.3 Buitengebied 14
3.3.4 Verstedelijking 15
3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied 17
3.4.1 Archeologische Monumentenkaart 17
3.4.2 Vindplaatsen 17
3.4.3 Bodemopbouw 20
3.5 Conclusie: verwachtingsmodel 20
4 Archeologische verwachtingskaart 21
5 Archeologische beleidskaart 23
6 Conclusie 25
7 Bronnen 26
Appendix I: beleidsvarianten en stroomschema 27

Samenvatting

Monumenten en Archeologie heeft in opdracht van Stadsdeel Oost een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor bestemmingsplangebied Weespertrekvaart-Oost, stadsdeel Oost. Dit onderzoek is bedoeld om een beeld te krijgen van de ondergrondse cultuurhistorische waarden die in deze gebieden aanwezig kunnen zijn. Een dergelijk bureauonderzoek past binnen de verplichting van gemeenten om conform de Monumentenwet beleid te ontwikkelen ten aanzien van het behoud cq documentatie van die overblijfselen bij bouw- en aanlegwerkzaamheden.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch-topografische ontwikkeling van het plangebied. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de omgeving van het plangebied. De historische en archeologische informatie over de ruimtelijke topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen.

Op de archeologische verwachtingskaart (p. 21) worden vijf zones aangegeven. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld, waarin de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg zijn vastgelegd. De beleidskaart telt vier zones (p. 23). Hiervoor is gespecificeerd in welke gevallen archeologisch onderzoek nodig is bij bodemingrepen.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt dat ook wanneer geen archeologisch onderzoek is vereist, en toch bodemvondsten worden gedaan waarvan redelijkerwijs kan worden vermoed dat deze van archeologische waarde zijn, dit wordt gemeld bij Monumenten en Archeologie. In overleg met de ontwikkelaar worden vervolgens maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

Monumenten en Archeologie heeft in opdracht van Stadsdeel Oost een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor bestemmingsplangebied Weespertrekvaart-Oost. Dit gebied wordt ruwweg begrensd door de Weespertrekvaart en H. J. E. Wenckebachweg. Het bureauonderzoek geeft een overzicht van bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Hierbij is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen in samenhang met archeologische informatie over al bekende vindplaatsen in het plangebied en omgeving. Deze informatie is samengevat in een archeologisch verwachtingsmodel op basis waarvan de beleidsregels voor erfgoedzorg worden vastgelegd ten behoeve van het bestemmingsplan.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2) en een landschappelijke, historische en archeologische analyse van het plangebied (hoofdstuk 3) aan de orde. Hieruit volgt een archeologische verwachtingskaart (hoofdstuk 4), gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) die inzichtelijk maakt in welke gevallen archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

1 Basisgegevens

Opdrachtgever

Opdrachtgever	Stadsdeel Oost
Contactpersoon	De heer J. van den Bergh
Adres	Postbus 57239
Postcode / plaats	1040 BC Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland
Plaats	Amsterdam
Stadsdeel	Oost
ARCHIS onderzoeksnummer	4617887100
Centrum coördinaat	155145,4911 668222,1176

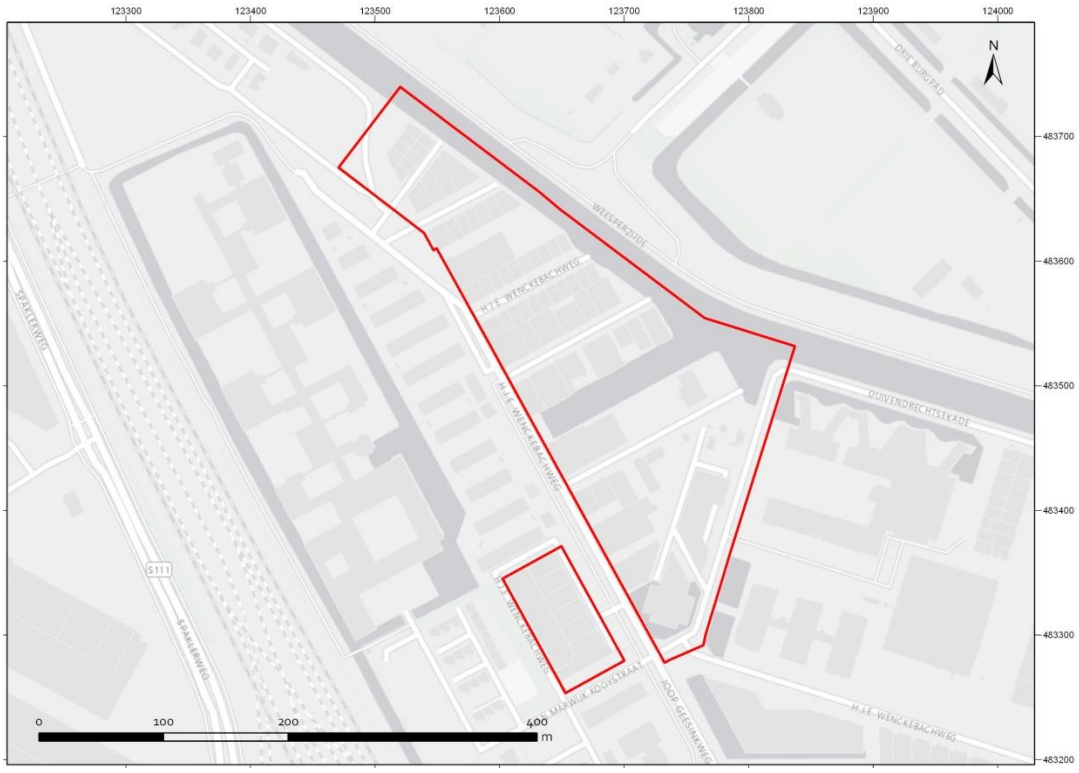

1 Het onderzoeksgebied (rood omlijnd) op de topografische basiskaart (ESRI)

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologisch erfgoed bestaat uit structuren, grondsporen en voorwerpen die in de bodem bewaard zijn gebleven. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving. Het beleid voor het archeologisch erfgoed heeft dan ook veel raakvlak met dat van de ruimtelijke ordening. Voor een optimale integratie van archeologie in de ruimtelijke ordening heeft het rijk onder andere de Monumentenwet 1988 en de Wet ruimtelijke ordening aangepast, en de Erfgoedwet geïntroduceerd. De Monumentenwet is per 1 juli 2016 vervallen, maar het deel dat betrekking heeft op de fysieke leefomgeving blijft via het Overgangsrecht in de Erfgoedwet van toepassing.[1]

2.2 Rijk

In 1992 hebben de Europese ministers van Cultuur het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Deze culturele overeenkomst had tot doel om meer bewustzijn van het Europese erfgoed te creëren en in het bijzonder het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties beter in stand te houden.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem *(in situ)* tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen of planaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud *ex situ*). De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van het archeologisch onderzoek.

In de Monumentenwet is een bepaling opgenomen dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden.[2] De Erfgoedwet bevat een verplichting om toevalsvondsten te melden (de zogenaamde meldingsplicht).[3]

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en omgevingsvergunningen gebruikt de provincie Noord-Holland de structuurvisie, de leidraad Landschap en Cultuurhistorie en de Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie (ILC).[4] Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke

[1] Hoofdstuk 9 Erfgoedwet 2016.

[2] Artikel 9.1 Erfgoedwet (overgangsrecht); Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermd) archeologisch monument bedoeld, ofwel *alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet).

[3] Artikel 5.10, tweede lid, Erfgoedwet 2016.

[4] Provincie Noord-Holland, 2010.

Verordening in acht te nemen. Op de ILC zijn o.a. archeologisch verwachtingsvolle gebieden opgenomen. Naast de ILC beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het rijk. Op de AMK staan de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis. De waardestellingen van de ILC en AMK zijn bedoeld als algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben.

2.4 Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vindt het belangrijk dat archeologie vroegtijdig in ruimtelijke ordeningsprocessen wordt geïntegreerd.[5] Hiermee worden twee doelen gediend. Ten eerste een efficiënte voortgang en kostenbeheersing van bouwprocessen. En ten tweede een kwalitatief goed en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

Op basis van de resultaten uit het archeologisch bureauonderzoek wordt bepaald of in het bestemmingsplan regels met betrekking tot archeologie moeten worden opgenomen. De Monumentenwet biedt een tweetal mogelijkheden (artikelen 39-40) die Monumenten en Archeologie heeft uitgewerkt in de modelregels archeologie.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden in een bestemmingsplan wordt geregeld met een omgevingsgunning als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Aan een omgevingsvergunning zijn bouwregels verbonden: die bepalen dat in het belang van de archeologische monumentenzorg de aanvrager van een omgevingsvergunning een archeologisch rapport met selectiebesluit dient te overleggen. Daarnaast kan in het bestemmingsplan worden opgenomen dat een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd voor het uitvoeren van aanlegwerkzaamheden.

Aan een omgevingsvergunning kunnen voorschriften worden verbonden. Dit houdt in dat aan de vergunning de verplichting wordt gekoppeld om technische maatregelen tot behoud te treffen, om de archeologische resten op te graven of om de werkzaamheden te laten begeleiden door een archeoloog.

De bouwregels en de omgevingsvergunning voor aanlegwerkzaamheden bevatten daarnaast uitzonderingen die duidelijk maken in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. In Amsterdam gelden elf beleidsvarianten, zoals de uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m^2 of ondieper dan de 19de- of 20ste-eeuwse ophogingen (Appendix: Beleidsvarianten). In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot zes varianten voor.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

De uitvoering van archeologisch onderzoek is gebonden aan de Beoordelingsrichtlijn Archeologie (BRL SIKB 4000) en daarmee samenhangend de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Er wordt onder meer onderscheid gemaakt tussen Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, en het doen van Opgravingen (Appendix: stroomschema).

[5] Monumenten en Archeologie, 2016.

Het inventariserend veldonderzoek is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een opgraving wordt uitgevoerd wanneer er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Archeologisch veldonderzoek wordt, afhankelijk van de bodemingreep en de verwachting, voorafgaand aan of tijdens de civieltechnische werkzaamheden (variant archeologische begeleiding) uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

3.1 Geomorfologie en bodem algemeen

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam is in grote mate bepaald door de landschapsvorming in het Holoceen. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v.Chr.). Er heerste toen een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote pakketten veen groeiden in de kuststreek. Dit Hollandveen bevindt zich in de huidige ondergrond op gemiddeld 2 à 3 m - NAP.

Het natuurlijke landschap werd vanwege grootschalige veenontginningen vanaf de 12de eeuw omgevormd tot een veenweidegebied. Aan de noordzijde van het IJ, in Waterland, begon deze ontwikkeling al in de 10de eeuw. Aangezien de waterhuishouding een cruciale rol speelde bij de veenontginningen, begon tegelijkertijd de aanleg van het stelsel van (zee)dijken ter bescherming van het nieuwe bouw- en akkerland. Later, in de 17de en 18de eeuw, volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

3.2 Historie algemeen

De vroegste sporen van menselijke bewoning of activiteiten binnen het gemeentelijk gebied van Amsterdam gaan dankzij recente vondsten in de Noord/Zuidlijn bouwputten op het Damrak en Rokin terug tot het late Neolithicum (ca. 2400 v. Chr.). Ook rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn dergelijke oude vindplaatsen. De oudste stedelijke bewoningssporen, voor zover nu archeologisch bekend, beginnen in de 12de eeuw en zijn teruggevonden aan de Nieuwendijk / Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Geldersekade en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) kwamen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurt de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijk deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ kwamen de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht ontstonden naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen. Tussen 1915 en 1940 werd in Noord, Oost, Zuid en West de Gordel 20-40 gebouwd. Deze werd gevolgd door de naoorlogse tuinsteden in West, Buitenveldert en Noord, en in de jaren zestig en zeventig door het volbouwen van de Bijlmermeerpolder. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ. Daarnaast wordt door de bouw van woningen binnen het bestaande stedelijk gebied ingezet op verdichting van de stad.

3.3 Historisch-topografische inventarisatie

Plangebied Weespertrekvaart-Oost wordt ruwweg begrensd door de Weespertrekvaart en H. J. E. Wenckebachweg. Voor de historisch-topografische analyse van dit gebied zijn verschillende historische kaarten gebruikt, waaronder de kaart van van den Berghe (1719), het kadastraal minuutplan van Ouder Amstel (1832) en twee kaarten van Publieke Werken (1929 en 1983).

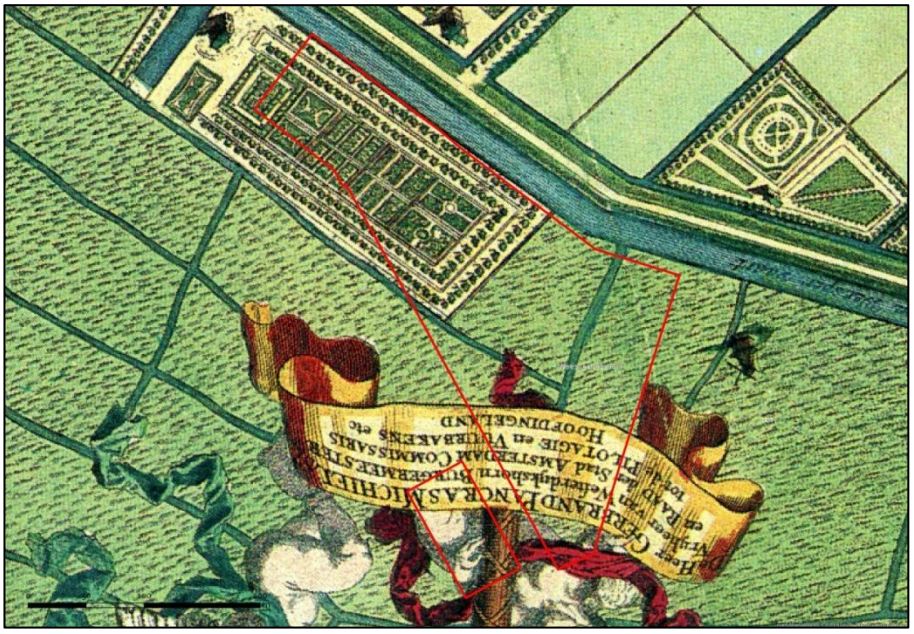

2 Het plangebied (rood omlijnd) op de kaart van van den Berghe, 1719 (SAA)

3.3.1 Ontginningen

Tot in de 20ste eeuw maakte het plangebied deel uit van het veenweidelandschap rondom Amsterdam. Dit landschap was in belangrijke mate tot stand gekomen tijdens de ontginning van het Hollandse veengebied. In de 11de/12de eeuw trokken de ontginningsboeren het veenlandschap in, en werd het plangebied geschikt gemaakt voor bewoning en landbouw.[6] Vanuit de Amstel werden loodrecht op de natuurlijke verhogingen in het landschap sloten gegraven, waarmee de boeren het veen ontwaterden zodat vruchtbaar akkerland ontstond (afb. 3). Dit proces verliep volgens het recht van vrije opstrek, waarbij de lengte van de kavel niet vooraf was vastgesteld, maar werd bepaald door natuurlijke barrières of door aanspraak van anderen op reeds ontgonnen gebieden. Het recht van vrije opstrek resulteerde in zeer lange percelen, ook wel weren genoemd (afb. 3, 4). Aan de uiteindes ervan werd een achterkade – een veendijk en dwarssloot – aangelegd, die de landerijen moest beschermen tegen water uit onontgonnen gebied en vaak als basis diende voor nieuwe ontginningen.

Doordat de ontwatering van het veen gepaard ging met bodemklink, kwamen de kavels jaar na jaar lager te liggen en werden deze natter. Daardoor werden ze onbruikbaar als akkerland en waren de boeren telkens gedwongen om nieuw veen in cultuur te brengen en hun boerderijen

[6] Stol 1993, 29; Borger 1987, 16-17

te verplaatsen. Nederzettingen uit de vroege ontginningsperiode kenmerken zich daarom door een vrij diffuse spreiding van verhoogde huisplaatsen (terpen). Met het verdwijnen van de laatste geschikte akkergronden in de 13de eeuw werden deze oudste nederzettingen verlaten en hergroepeerden de bewoners zich in lintdorpen.[7] Dergelijke lintbebouwing heeft zich in het plangebied niet ontwikkeld.

De inklinking van het veenweidegebied maakte het ontgonnen land tevens kwetsbaar voor overstromingen. Daarbij drong zee- en rivierwater via het slotenstelsel diep het achterland binnen, waardoor zich een aantal grote binnenmeren vormde. Een voorbeeld hiervan is het Diemer- of Watergraafsmeer, direct ten noorden van het plangebied.

3 Het plangebied (rood omlijnd) op een uitsnede van het kadastraal minuutplan van Ouder Amstel, 1832 (SAA)

3.3.2 Groot Duivendrechtsepolder

De middeleeuwse ontginningskades (3.3.1) verdeelden het veenweidegebied in verschillende waterstaatkundige eenheden – polders. Het continue proces van bodemdaling dat door de ontginningen op gang was gebracht maakte de waterhuishouding tot een belangrijke gemeenschappelijke zorg van de landeigenaren in de polders. Ook de Groot Duivendrechtsepolder, waar het plangebied deel van uitmaakte, had te maken met wateroverlast, in het bijzonder na de drooglegging van de Watergraafsmeer in 1629. In 1639 gaven de Staten van Holland en Westfriesland daarom toestemming om de Groot Duivendrechtsepolder te bedijken en de waterstand op het gewenste peil te houden met poldermolens.[8] Eén hiervan was de Duivendrechter Grote Molen (afb. 4, 5), een grondzeiler voorzien van een scheprad, gebouwd omstreeks 1640 langs de ringvaart van de Watergraafsmeer. Opmerkelijk is dat de molen volgens

[7] De Bont 2009, 577
[8] Smit 2007

de 17de-eeuwse kaarten van onder andere van den Berge (afb. 2) ca. 250 meter oostelijker lag van de plek waar deze in de 19de en 20ste eeuw stond (afb. 3, 5, 7). Blijkens twee gedenkstenen in de – inmiddels gesloopte – onderbouw is de molen in 1793 en in 1875 vernieuwd.[9] Er vanuit gaande dat het historisch kaartbeeld correct is, betekent dit dat de molenwetering in 1793 is verlegd en de molen is verplaatst. In 1920 werd naast de molen een elektrisch gemaal gebouwd en werd de molen ontmanteld. De molenromp heeft nog tot 2001 als woning dienst gedaan, maar is toen gesloopt en vervangen door nieuwbouw.[10]

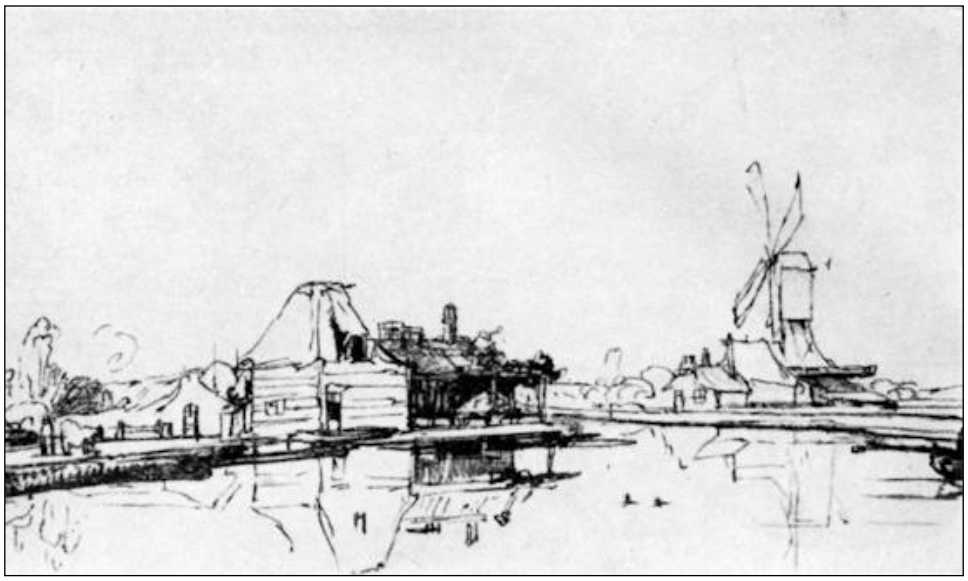

4 De Duivendrechter Grote Molen op een tekening van Rembrandt van Rijn (Molendatabase)

5 Restant van de Duivendrechter Grote molen, foto door Jan van Dijk, 1999 (Molendatabase)

[9] Hoek Ostende 2001, 87
[10] Molendatabase Nr 1810; Hoek Ostende 1978, 380; Hoek Ostende 2001, 87

3.3.3 Buitengebied

Bepalend voor de ontwikkeling van het plangebied was de voltooiing van de Weespertrekvaart in 1639. Deze waterverbinding tussen Amsterdam en Weesp werd gevormd door een aaneenschakeling van bestaande en nieuwe waterwegen, waarvan het meest noordelijke deel de ringvaart van de Watergraafsmeerpolder betrof. De snelle verbinding met de stad maakte de weilanden langs de trekvaart in de 17de en 18de eeuw tot een populair recreatiegebied voor gegoede Amsterdammers. Aanvankelijk hadden deze buitenplaatsen vooral een agrarische functie, maar in de loop van de 17de eeuw werden veel boerenhoeves getransformeerd tot luxueuze buitenplaatsen, omringd door geometrische siertuinen, en later door landschapstuinen.[11] Een van de grotere buitenplaatsen langs de Weespertrekvaart was de hofstede *Solitudo,* later *Lindenhoven* genaamd. Het bestond uit een verblijfsgebouw omgeven door een uitgestrekt tuinencomplex met diverse bijgebouwen, dat voor een deel tot binnen het plangebied reikte. Het complex had hoofdzakelijk een recreatieve functie, zo blijkt uit een akte uit 1741 waarin het wordt aangeduid als 'plaisierplaats'. In 1798 volgde de afbraak.[12]

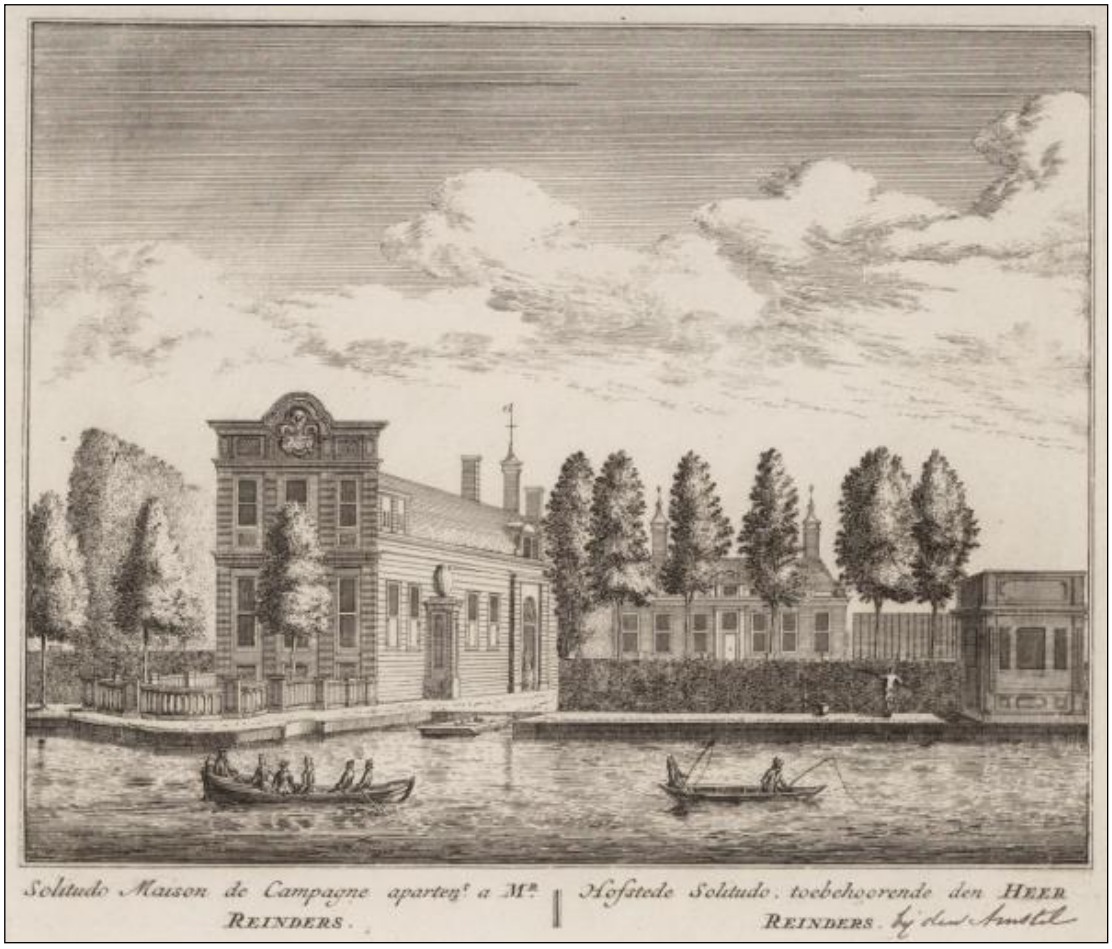

6 *Hofstede Solitudo, toebehorende den Heer Reinders* aan de Weespertrekvaart, prent door D. Stopendaal, 1725 (SAA)

[11] Mulder 2006, 19-20
[12] Bertram 2005, 296

3.3.4 Verstedelijking

Het landelijke karakter van het plangebied bleef tot in de late 19de eeuw in stand, waarna de weilanden en kleinschalige bebouwing snel plaats maakten voor industrie. Op het terrein van de in 1798 gesloopte buitenplaats *Solitudo* langs de Weespertrekvaart (3.3.3) werd in 1888 de Stoom Hout zagerij en Schaverij *de Onrust* gevestigd (afb. 7). Later, tot 2000 bevond zich hier houthandel Harff. Gedurende de 20ste eeuw werd de industriële strook langs de trekvaart uitgebreid met de Chemische Soda Fabriek en diverse kleinere bedrijven.[13] Ten zuiden hiervan werden sportvelden en volkstuintjes ingericht. Pas in de loop van de jaren 1960-1970 kreeg het gebied een betere ontsluiting over land door de aanleg van de H. J. E. Wenckebachweg (afb. 8). De huidige bebouwing hierlangs is grotendeels in de late 20ste en vroege 21ste eeuw tot stand gekomen en bestaat hoofdzakelijk uit niet onderkelderde laagbouw (afb. 9). In deze periode werd tevens het restant van de Duivendrechtse Grote Molen (3.3.2) afgebroken, en de bijbehorende molenwetering gedempt.

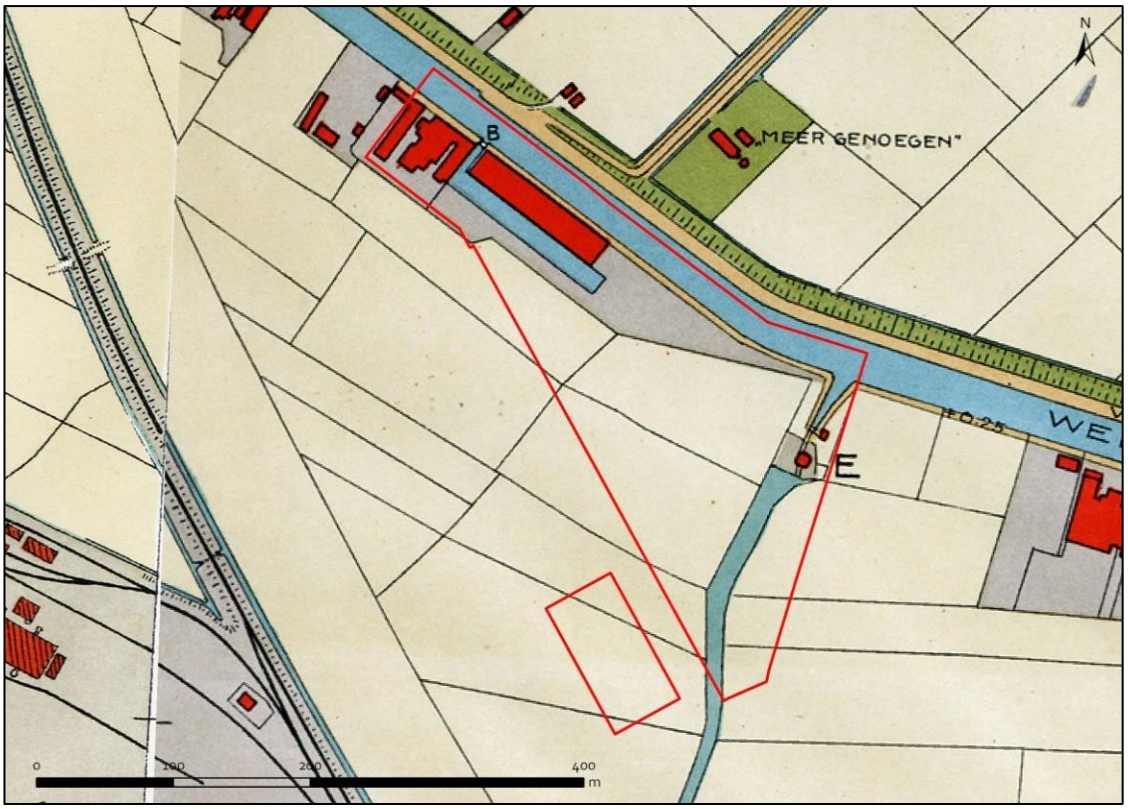

7 Het plangebied (rood omlijnd) op de kaart van Publieke Werken (1929)

[13] Van Gelder 1999, 308

8 Het plangebied (rood omlijnd) op de kaart van Publieke Werken (1983)

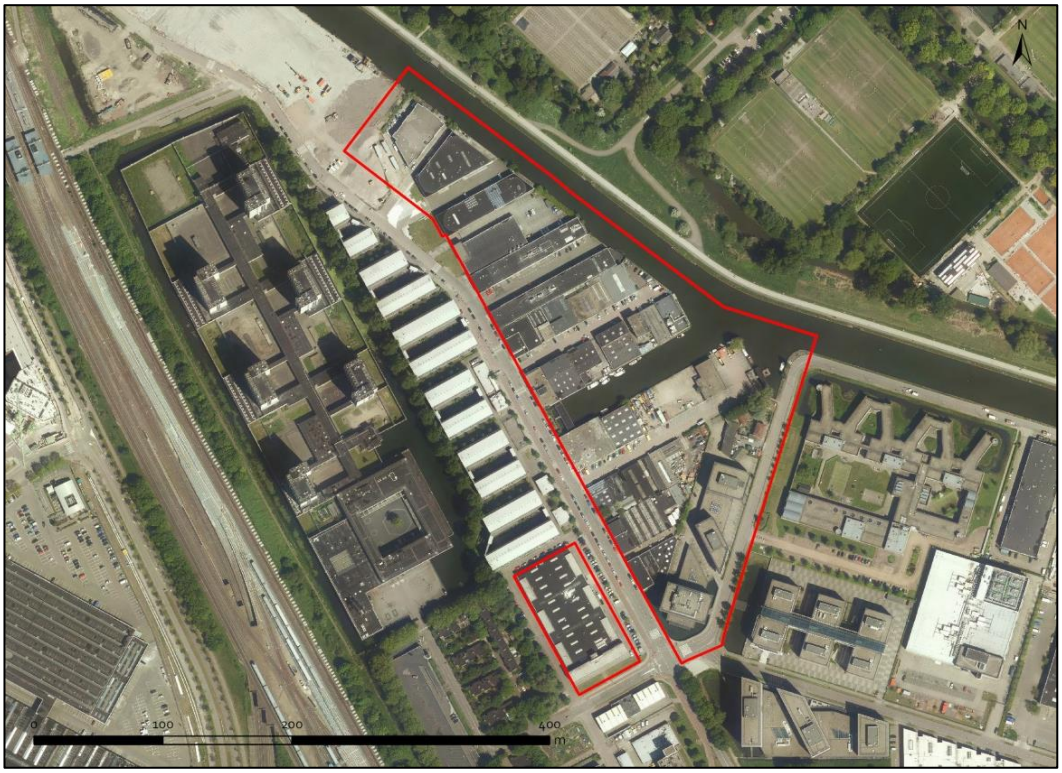

9 Het plangebied (rood omlijnd) op een luchtfoto uit 2015 (PDOK)

3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied

3.4.1 Archeologische Monumentenkaart

Binnen het plangebied zijn volgens de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geen archeologische monumenten aangewezen. Ook is het plangebied volgens deze kaart vrij van zones met een archeologische verwachtingswaarde (afb. 10). De Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie van de Provincie Noord-Holland komt overeen met het AMK-kaartbeeld. De verwachtingen op deze kaarten zijn algemeen van aard en dienen in het geval van planvorming nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt in hoofdstuk 4.

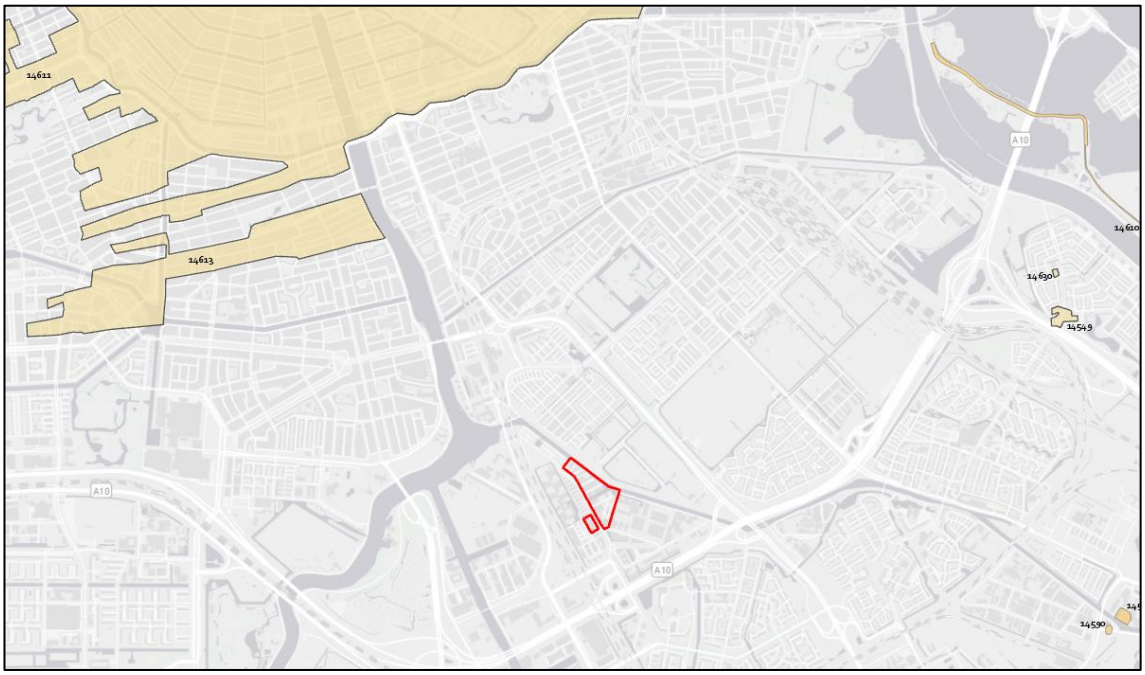

10 Het plangebied (rood omlijnd) op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed). In oranje zijn gebieden weergegeven met een hoge archeologische verwachtingswaarde

3.4.2 Vindplaatsen

In het plangebied is tot op heden één archeologisch veldonderzoek uitgevoerd (vindplaats WTV2 – zie onder). Ook zijn in de nabije omgeving, in de voormalige Groot Duivendrechtsepolder veldonderzoeken uitgevoerd die indicatief zijn voor de archeologische verwachting binnen het plangebied (afb. 11). De resultaten van deze onderzoeken dienen hier als toets van de veronderstelde bewoningsgeschiedenis van het plangebied, en bieden bovendien een inzicht in de aard, kwaliteit en diepteligging van de archeologische resten die in het plangebied zijn te verwachten. De vindplaatsen worden hieronder kort beschreven.

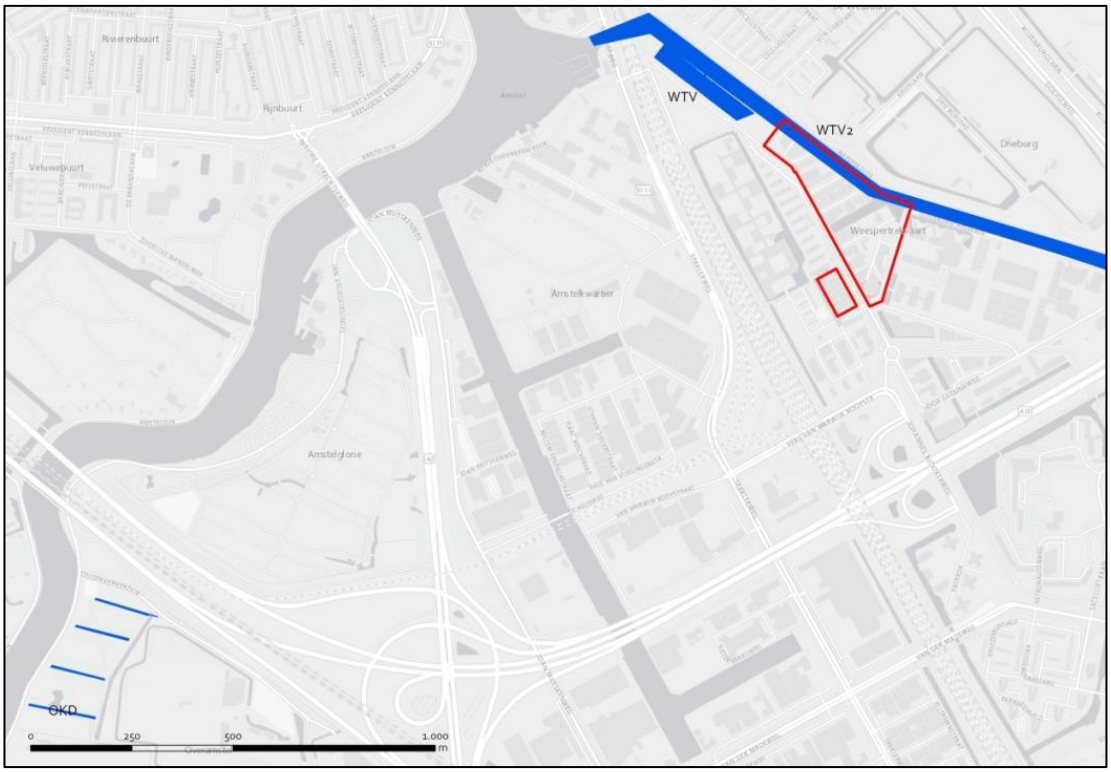

11 Het plangebied (rood omlijnd) en de vindplaatsen

Weespertrekvaart / H.J.E. Wenckebachweg (WTV)
In 2015 vond een archeologische begeleiding plaats op het terrein tussen H.J.E. Wenckebachtweg en Weespertrekvaart. Het onderzoek was geconcentreerd op de ontgraving van de rechthoekige jachthaven in het centrum van het terrein. Onder een twintigste-eeuws pakket ophogingszand van 1 à 1,5 m dik, lag een kleiig vroeg 19de-eeuws ophogingspakket, afgedekt met een laag blauwgrijze klei waarvan de bovenkant tekenen van bodemvorming vertoonde. Mogelijk ging het hier om resten van een tuin. Op dit niveau bevonden zich enkele funderingsresten en een waterkelder van een bouwwerk van omstreeks 1800 (afb. 12). Mogelijk houden de bouwresten verband met een laat 18de-eeuwse/vroeg 19de-eeuwse buitenplaats langs de trekvaart. In dezelfde periode (1800-1850) heeft op het terrein echter ook een afvalstort plaatsgevonden die vrijwel volledig bestond uit aardewerk voor de productie van loodwit. Een andere interpretatie van de eerder genoemde bebouwing is daarom dat deze een kleinschalige loodwitfabriek betrof. [14]

Gaasp en Weespertrekvaart (WTV2)
In de periode 2010-2015 vonden in het kader van de sanering van de Vecht en haar vertakkingen baggerwerkzaamheden plaats in de Weespertrekvaart en Gaasp. De werkzaamheden waren gericht op het verwijderen van de slibbodem die in de laatste ca. 150 jaar is gevormd. In het kader hiervan is in 2008 door Periplus Archeomare een sonaronderzoek uitgevoerd. Daarbij kwamen 97 sonarcontacten aan het licht, die bij (duik)inspectie niet van archeologische waarde bleken te zijn. Aangezien de aanwezigheid van kleinere en/of door slib afgedekte archeologische resten niet kon

[14] Gawronski & Terhorst 2017

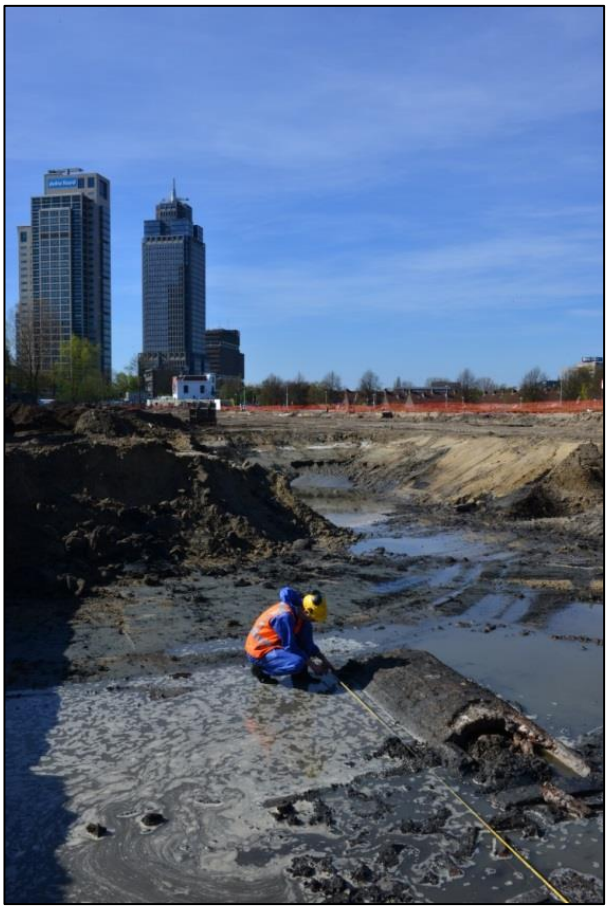

12 De waterkelder van een buitenplaats langs de Weespertrekvaart

worden uitgesloten, werd geadviseerd om de baggerwerkzaamheden onder archeologische begeleiding te laten plaatsvinden.[15]

Tijdens de archeologische begeleiding van de baggerwerkzaamheden door ADC ArcheoProjecten bleken wederom geen samenhangende structuren als scheepswrakken aanwezig. De baggerspecie kon door praktische omstandigheden pas na stort in een depot doorzocht worden. Daarbij is een zo representatief mogelijke doorsnede van het archeologisch materiaal verzameld voor verder onderzoek. De meeste voorwerpen dateren uit de achttiende, negentiende en twintigste eeuw, maar de baggerspecie bevatte ook een aantal Romeinse en middeleeuwse vondsten. Door de wijze van verzamelen kon geen onderscheid gemaakt worden tussen materiaal afkomstig uit het traject Gaasp-Weespertrekvaart en vondsten uit de Vechtstreek.[16]

Oudekerkerdijk 170 (OKD)

In 2017 is een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) uitgevoerd op het perceel Ouderkerkerdijk 170 in de Duivendrechtse Polder. Aanleiding voor het onderzoek was de voorgenomen verbreding van vier sloten, waarvan op basis van hun oriëntatie en onderlinge afstand werd verondersteld dat zij

[15] Van den Brenk & Campenhout 2008
[16] Waldus & Langelaar 2017

dateerden uit de ontginningsperiode van Amstelland. Uitgangspunt van het veldonderzoek was dat een nederzetting sporen zou hebben nagelaten in de bodems van de ontginningssloten rondom. Om dit na te gaan zijn de sloten om de 10 m doorzocht op materiaal. Dit leverde een geringe hoeveelheid aardewerk op uit de periode 1200-1950. De oudste vondst betrof een fragment van een standring van kogelpotaardewerk uit de periode 1200-1300. Aanvullende boringen op deze vondstlocatie leverden behalve een natuurlijke bodemopbouw van bosveen en rivierafzettingen geen verdere (antropogene) bodemsporen op. Aangezien het een geïsoleerde vondst betrof biedt deze geen concrete aanwijzing voor bewoning in de nabije omgeving. Wel ondersteunt de vondst de aanname dat de sloten uit de ontginningsperiode dateren, en niet uit recentere perceelsplitsingen zijn ontstaan.[17]

3.4.3 Bodemopbouw

Het plaatselijke maaiveld van de Groot Duivendrechtsepolder lag voorafgaand aan de verstedelijking plaatselijk op ca. 1,8 m - NAP.[18] Uitgaande van de huidige maaiveldhoogte (gemiddeld 0,3 m + NAP) afgedekt door een ophogingspakket van ca. 2 m dik. Eventuele archeologische resten bevinden zich onder dit zandpakket. Aan de oostzijde van het plangebied, langs de Duivendrechtsekade, ligt het maaiveld lager, op ca. 1,3 m - NAP, waarmee het recente ophogingspakket hier dunner is – ca. 0,5 m. De voet van de Duivendrechtse Grote Molen was hier tot de sloop in 2000/2001 boven maaiveld bewaard zichtbaar, wat betekent dat eventuele resten hier niet zijn afgedekt bij eerdere grootschalige ophogingen. Wel geldt voor beide gebieden dat het oorspronkelijke maaiveld en eventuele archeologische resten kunnen zijn aangetast door recent grondverzet. Bij baggerwerkzaamheden in de Weespertrekvaart in 2010-2015 is de sliblaag die zich in de afgelopen ca. 150 jaar heeft opgebouwd verwijderd. Eventuele resten van het transport over en bewoning langs de 17de-eeuwse trekvaart worden daarom direct in de huidige waterbodem verwacht.

3.5 Conclusie: verwachtingsmodel

Uitgaande van bovenstaande inventarisatie zijn binnen het plangebied Weespertrekvaart-Oost materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de ontginning, landgebruik en bewoning van de 11de/12de tot in de 20ste eeuw. Het grootste aandeel in de verwachting hebben de 17de/18de-eeuwse resten van de hofstede Solitudo en de Grote Duivendrechter Molen. Tevens kunnen in de bodem van de Weespertrekvaart diverse losse voorwerpen aanwezig zijn, die bij transport zijn weggegooid of verloren en in de slibbodem zijn verzonken. Overige sporen hebben voornamelijk betrekking op ontginning en landgebruik van de Groot Duivendrechtsepolder, en hebben een wijde verspreiding en lage trefkans. Binnen het gehele plangebied dient rekening te worden gehouden met bodemverstoring door grootschalig grondverzet gedurende de late 19de en 20ste eeuw.

[17] Gawronski & Terhorst 2018
[18] Gawronski & Terhorst 2017, 12

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van de historisch-topografische inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het plangebied Weespertrekvaart-Oost materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de plaatselijke bewoningsgeschiedenis vanaf de 11de/12de eeuw. Dit leidt tot een verwachtingskaart voor het plangebied met vijf zones. Een hoge verwachting duidt op een dichtere verspreiding van archeologische resten met een sterke onderlinge samenhang. In zones met een lage verwachting hebben de sporen een lagere trefkans en/of betreffen deze vooral losse vondsten.

A. Groot Duivendrechtsepolder
Verwachting: laag
Hier kunnen archeologische resten voorkomen die verband houden met bewoning en landgebruik vanaf de 11de/12de tot in de 20ste eeuw, zoals sloten en losse vondsten. Ook kunnen huisplaatsen uit de ontginningsperiode aanwezig zijn, maar deze kennen een lage trefkans.

B. Poldermolen
Verwachting: hoog
Betreft de (mogelijk secundaire) locatie van de Duivendrechtse Grote Molen (1640). Restanten hiervan kunnen bestaan uit ophogingen, funderingen, resten van de molengang, losse vondsten en afvallagen.

C. Molenwetering
Verwachting: laag
In de voormalige molenwetering kunnen voorwerpen voorkomen die in het water zijn gegooid of verloren. Dergelijke vondsten hebben doorgaans een wijde spreiding. Bij de demping van de wetering in de 20ste eeuw zijn eventuele resten naar verwachting bovendien verstoord geraakt.

D. Weespertrekvaart
Verwachting: laag
In de trekvaart kunnen voorwerpen aanwezig zijn die in de 17de-eeuwse trekvaart zijn gegooid of bij transport verloren zijn gegaan. Ook kunnen afvalconcentraties voorkomen die samenhangen met bewoning op de kant.

E. Buitenplaats Solitudo
Verwachting: hoog
Betreft de locatie van de 17de/18de-eeuwse hofstede Solitudo langs de Weespertrekvaart. Overblijfselen hiervan bestaan onder meer uit ophogingen, bakstenen funderingen, resten van de tuinaanleg, beerputten met huishoudelijk afval en losse vondsten.

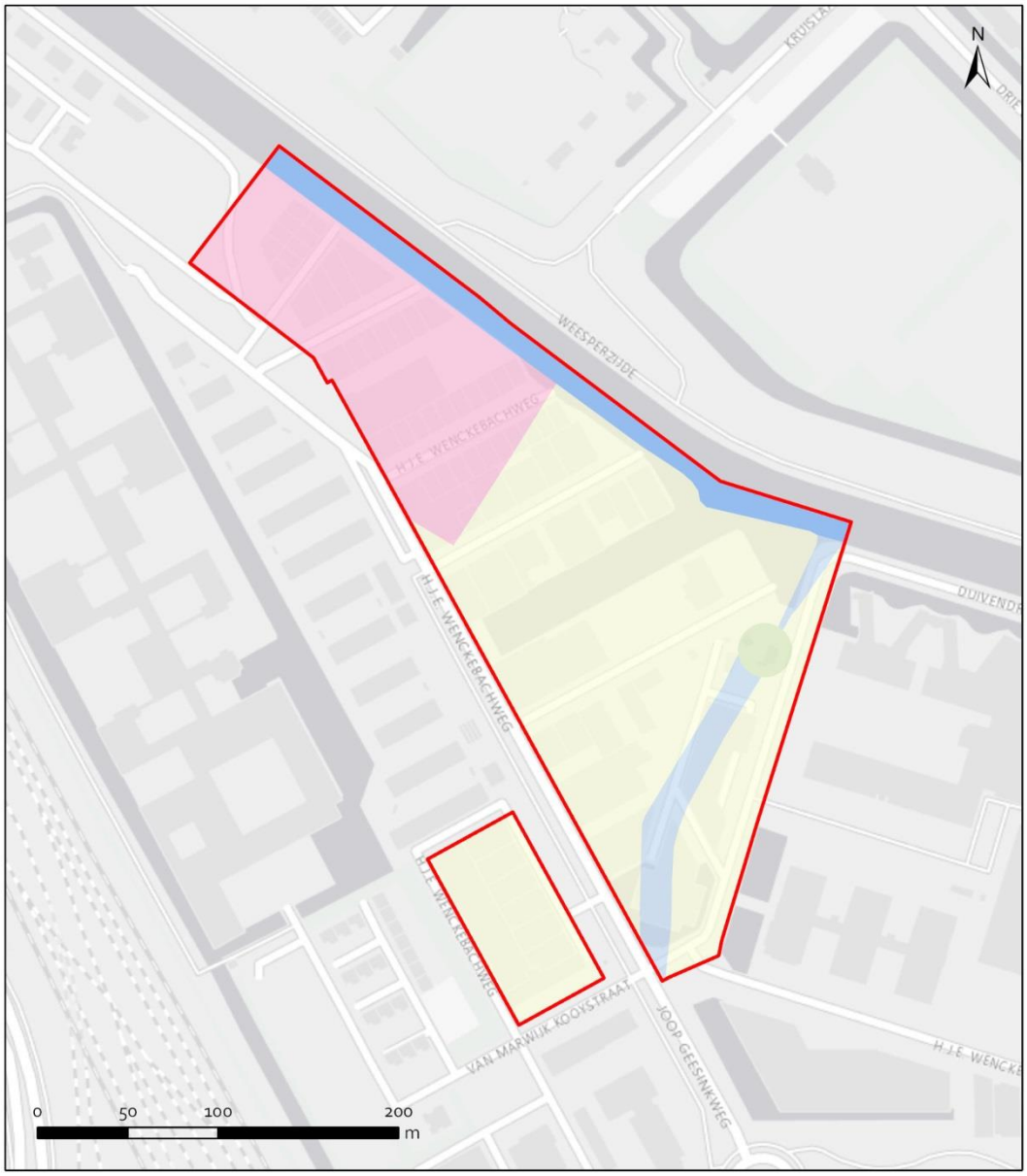

Gemeente Amsterdam

Archeologische verwachtingskaart
Weespertrekvaart-Oost

Plangebied
A. Groot Duivendrechtsepolder
B. Poldermolen
C. Molenwetering
D. Weespertrekvaart
E. Buitenplaats Solitudo

5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidskaart van het plangebied Weespertrekvaart-Oost is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologisch erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in een beleidskaart met daarop vier zones met bijbehorende specifieke beleidsmaatregel (Appendix: beleidsvarianten, stroomschema).

Beleidsvariant 3 (verwachtingszone B)
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m^2 of ondieper dan 0,5 m onder maaiveld.

Beleidsvariant 5 (verwachtingszone E)
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m^2 of ondieper dan 2 onder maaiveld.

Beleidsvariant 9 (verwachtingszone D)
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 10.000 m^2.

Beleidsvariant 11 (verwachtingszones A, C en verstoorde gebieden)
Voor deze zone geldt een vrijstelling van archeologisch vervolgonderzoek bij alle bodemingrepen.

Voor het gehele plangebied geldt conform de Erfgoedwet een meldingsplicht. Indien tijdens de uitvoering van bouwwerkzaamheden vondsten worden gedaan waarvan redelijkerwijs kan worden vermoed dat deze van archeologische waarde zijn, wordt dit aan Monumenten en Archeologie, Gemeente Amsterdam gemeld zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Gemeente Amsterdam

Archeologische beleidskaart
Weespertrekvaart-Oost

- Plangebied
- Beleidscategorie 3
- Beleidscategorie 5
- Beleidscategorie 9
- Beleidscategorie 11

6 Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd voor bestemmingsplan Weespertrekvaart-Oost. Binnen het plangebied gelden vier archeologische beleidszones.

Voor de eerste zone geldt een uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 100 m^2 of ondieper dan 0,5 m onder maaiveld.

Voor de tweede zone geldt een uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 500 m^2 of ondieper dan 2 m onder maaiveld.

Voor de derde zone geldt een uitzondering van archeologisch onderzoek bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 10.000 m^2.

Voor de vierde zone geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek bij alle bodemingrepen, ongeacht de omvang of de diepte.

Voor het gehele plangebied geldt conform de Erfgoedwet een meldingsplicht. Indien tijdens de uitvoering van bouwwerkzaamheden vondsten worden gedaan waarvan redelijkerwijs kan worden vermoed dat deze van archeologische waarde zijn, wordt dit aan Monumenten en Archeologie, Gemeente Amsterdam gemeld zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

7 Bronnen

Digitale bronnen

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN2), 50 cm maaiveld gridproduct, shaded relief. Geodan/ Esri Nederland
ESRI: Esri Nederland Content: http://www.esri.nl/
ARCHIS: Archeologisch Informatiesysteem: http://www.archis.nl/archisii/html/index.html
CHW: Cultuurhistorische Waardenkaart provincie Noord-Holland: http://chw.noord-holland.nl/
Dinoloket: Data en Informatie van de Nederlandse Ondergrond (DINOloket) TNO, Geologische Dienst Nederland: https://www.dinoloket.nl/
HisGIS: Historisch Geografisch Informatiesysteem: http://www.hisgis.nl/
SAA: Stadsarchief Amsterdam: https://www.amsterdam.nl/stadsarchief/

Literatuur

Bertram, C., 2005: *Noord-Hollandse Arcadia. Ruim 400 Noord-Hollandse buitenplaatsen in tekeningen, prenten en kaarten uit de Provinciale Atlas Noord-Holland*, Alphen aan den Rijn
Bont, C. de, 2009: *Vergeten land: ontginning, bewoning en waterbeheer in de westnederlandse veengebieden (800-1350),* Alterra Wageningen
Borger, G.J., 1987: Ontgonnen, bedijkt, bebouwd. De agrarische voorgeschiedenis van het stedelijk gebied, in: W.F. Heinemeijer, M.F. Wagenaar, *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie,* Antwerpen
Brenk, S. van den, K. van Campenhout, 2008: *Weespertrekvaart Inventariserend veldonderzoek (onderwaterfase) door middel van duikinspecties,* Amsterdam
Gawronski, J., T. Terhorst, 2017: *Werken langs de Weespertrekvaart. AB Kop Weespertrekvaart, H.J.E. Wenckebachweg, Amsterdam (2015)*, Amsterdam
Gawronski, J., T. Terhorst, 2018: *De Groot Duivendrechtsepolder. IVO Ouderkerkerdijk 170, Amsterdam (2017).* Amsterdam
Gelder, H. van, 1999: 'Hollywood aan de Weespertrekvaart', in: *Ons Amsterdam* 51, 1999, 308-312
Hoek Ostende, J.H. van den, 1978: 'Poldermolens rond Amsterdam', *Amstelodamum* 70, 360-390
Hoek Ostende, J.H. van den, 2001: *De Molens van Amsterdam in oude ansichten deel 3*, Zaltbommel
Kruizinga, J.H, 1979: *350 jaar Watergraafsmeer*, Amsterdam/Alphen aan den Rijn
Monumenten en Archeologie, 2016: *Erfgoed voor de stad. Agenda voor het erfgoed in een groeiend Amsterdam,* Amsterdam
Provincie Noord-Holland, 2010: *Leidraad Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland. Ontwikkelen met Ruimtelijke Kwaliteit.* Haarlem
Smit, J., 2007: 'Beschrijving van Ouderkerkerdijk 225', *Archief MenA*, Amsterdam
Stol, T., 1993: *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*, Utrecht/ Antwerpen
Waldus, W., J. Langelaar, 2017: *Verhalen uit de bodem van de Vecht. ADC Rapport 3400*, Zwolle

Appendix I: beleidsvarianten en stroomschema

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van elf varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke ingreep in de (water)bodem, ongeacht het oppervlak of de diepte, archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m^2 of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 3: Gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m^2 of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 4: Gebieden met een hoge archeologische verwachting buiten het historische centrum van Amsterdam, waarvan de huidige bebouwing dateert uit de late 19de eeuw. De verwachte resten hebben een dichte spreiding. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m^2 of ondieper dan de 19de-eeuwse ophogingen.
- 5: Gebieden met een hoge archeologische verwachting buiten het historische centrum van Amsterdam, waarvan de huidige bebouwing dateert uit de late 19de of 20ste eeuw. Indien de bebouwing dateert uit de 19de eeuw hebben de verwachte resten een wijdere spreiding. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m^2 of ondieper dan de 19de- en 20ste-eeuwse ophogingen.
- 6: Onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenvlak zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m^2 of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 7: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). De bebouwing dateert uit het einde van de 19de en de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m^2 of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 8: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m^2.
- 9: Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn of waren binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch

veldonderzoek geldt bij ingrepen in de (voormalige) waterbodem binnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m^2 (9a) en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m^2 (9b).
- 10: Gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen kleiner dan 10.000 m^2 of in de oorspronkelijke waterbodem of in het oorspronkelijke maaiveld.
- 11: Gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels e.d. en gebieden in de voormalige landelijke periferie van Amsterdam buiten de Singelgracht met een lage archeologische verwachting die bovendien opgehoogd, onderheid en bebouwd zijn aan het einde van de 19de en in de 20ste eeuw. Hier geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek. Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor de beleidsvarianten, 4, 5 en 7 tot en met 10 geldt dat het dieptecriterium op de uiteindelijke beleidskaart nader wordt gespecificeerd.

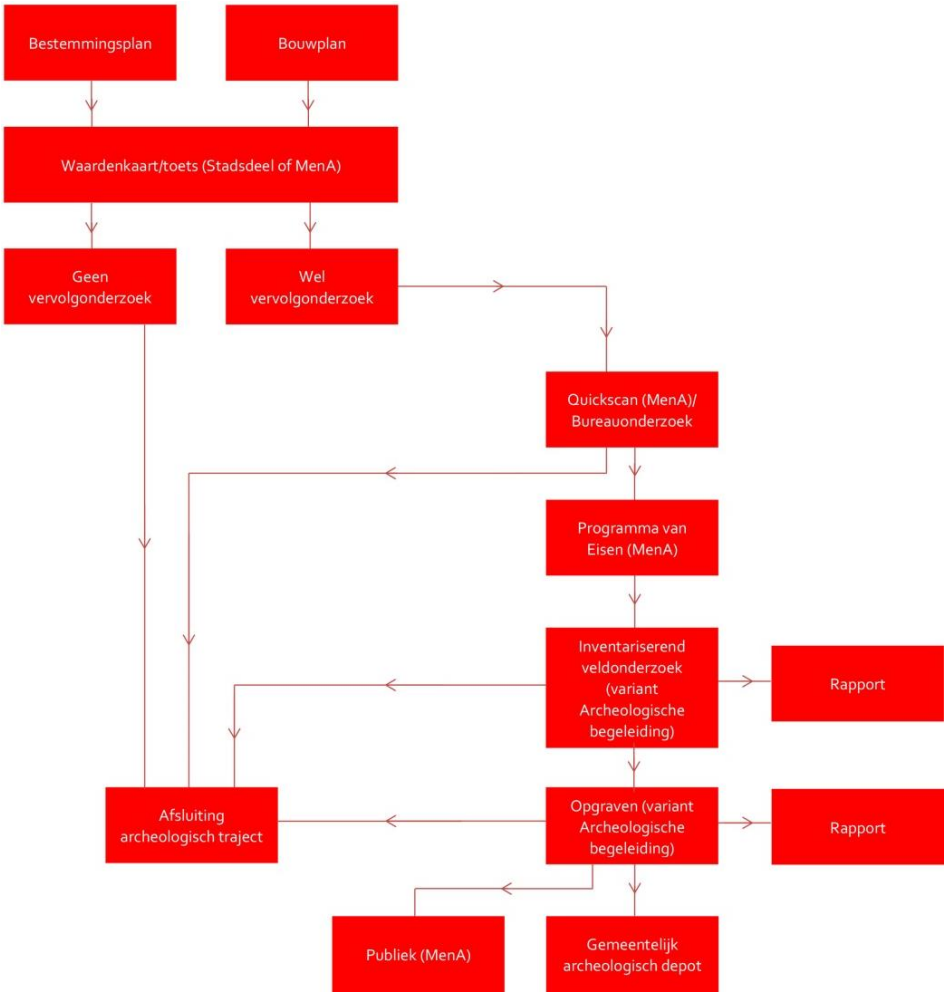

Stroomschema archeologie MenA

Colofon

Archeologisch bureauonderzoek BO 18-084

Amsterdam 2018

Voor akkoord controle proces en waardestelling:

Prof. dr. J.H.G. Gawronski
Senior KNA-archeoloog Ma (specialisme waterbodems)
Hoofd afdeling Archeologie
Gemeente Amsterdam
Monumenten en Archeologie

Datum:	4-7-2018
Status:	1.1
Tekst:	T. Terhorst MA
Redactie:	Prof. dr. J.H.G. Gawronski
Cartografie:	T. Terhorst MA
Vormgeving:	Monumenten en Archeologie, gemeente Amsterdam

© Monumenten en Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2018
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

De kennis uit deze uitgave mag door derden gebruikt worden voor niet-commerciële doeleinden mits van bronvermelding sprake is. Bij vermenigvuldiging op enigerlei wijze voor commerciële doeleinden is voorafgaand schriftelijke toestemming van M&A nodig. M&A aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek. M&A doet zelf altijd haar uiterste best rechthebbende te vermelden en waar nodig om toestemming voor gebruik te vragen. Mocht u van mening zijn dat uw copyright geschaad is dan verzoeken wij contact met ons op te nemen.